

1 LA COMPAÑIA DE MADERAS: Reklameplakat for det spansk-norske trelastselskapet. Midt på illustrasjonen sees selskapets hovedkontor i Santander. Nederst fra filialen i Bilbao. På den store lastetomta er Guggenheimmuseet reist i dag. Illustrasjon: Fra boken: **2 IVERSEN:** Georg Iversen med sønnen Carlos. Faren var en av gründerne i trelastselskapet, sønnen ble direktør. Bildet er tatt i Santander. Foto: Fra boken. **3 FORFATTERNE:** Boken Spansk-norske affærer er skrevet av Knut Aukrust, professor i

Unge menn fra plankebyen

TRELAST I SPANIA

Unge forretningsmenn fra Fredrikstad dro på siste halvdel av 1800-tallet og begynnelsen av 1900 til Spania for å handle med trelast. De ble ansatt i det norsketablerte selskapet La Compañía de Maderas, eller Trelast-}kompaniet på norsk.

I en bok som nylig er kommet ut, møter

vi mange mennesker med Fredrikstad-tilknytning som satte spor etter seg i Spania, samtidig som deres familier preget trelast- og handelsmiljøet og det sosiale liv i Plankebyen.

Etter hvert reiste mange nordmenn sørover for å ta del i selskapet som ble etablert i 1857. Mange dro ugifte. Noen traff spanske kvinner og giftet seg med dem. Andre hentet norske piker, giftet seg i Norge og stiftet et hjem og dannet familie i Spania på steder der det norsk-spanske trelastselskaper hadde opprettet filialer. Noen returnerte etter noen år til hjemlandet, men mange ble også boende i Spania livet ut.

Boken heter Spansk-norske affærer og er skrevet av Knut Aukrust, professor i kulturhistorie, og sakprosaforfatter Dorte Skulstad. De har tidligere skrevet flere bøker sammen med Spania som tema. Nå har de kastet sine øyne på La Com-

pañía de Maderas, et trelastkompani som ble etablert i Santander av norske gründere, blant dem Georg Iversen fra Fredrikshald - nåværende Halden. Hans mor var født i Fredrikstad og etablerte seg senere som forretningskvinne her i byen.

DEN «UÆGTE» sønnen. Georg Iversens far var handelsbetjent Georg Fredrik Lorange, moren jomfru Emilie Iversen Sørhalden. De var ikke gift, og dermed ble sønnen Georg ved dåpen i 1845 oppført som «uægte». Det ble sagt at Georg Fredrik ville gifte seg med henne, men Emilie sa nei. Emilie bodde sammen med foreldre og søsken i Sørhalden da dette skjedde. Men hun var født i Fredrikstad i 1821. Hennes far het Christian Iversen og var skipper, morens navn var Marie. Hun var enke med to barn da hun giftet seg igjen i 1817. Ekteparet fikk tre døtre i

Fredrikstad før de flyttet til Fredrikshald. Der fikk de ytterligere to døtre. I 1813 var Christian Iversen registrert med skipsborgerskap i Fredrikstad og seilte for det Ankerske Fideikommiss.

FORRETNINGSKVINNE I Vaterland. Emilie Iversen forble ugift resten av sitt liv. Hun flyttet ganske raskt etter fødselen til Fredrikstad hvor flere av hennes søsken bodde. I 1865 kjøpte hun et hus i Bødkeren i Vaterland. Huset er senere kjent som Skipperhuset. Her etablerte hun seg som forretningskvinne med butikk og utleie av rom. Handelsloven av 1842 hadde åpnet for at enslige kvinner kunne delta i innenrikshandel når hensikten var å forsørge seg selv. I Fredrikstad var Emilie Iversen i så henseende en av pionerene. Jomfru Iversen, som kun ble kalt, flyttet i 1891 over til Mellemgaten 13 på Vestsiden, nåværende

kulturhistorie, og sakprosaforfatter Dorte Skulstad. De har besøkt Spania fire ganger for å samle stoff om trelastselskapet La Compañia de Maderas. Foto: Fra boken.

4 SKIPPERHUSET: I dette huset i Vaterland bodde Emilie Iversen, mor til gründeren Einar Iversen i mange år. Huset er senere kalt for Skipperhuset. Bildet er tatt i 2014. Foto: Fredriksstad Blad.

n i spansk–norske affærer

Arne Stangebyes gate. Huset var eid av Emilies svoger Ole Jensen, gift med Jensens søster Trine. Jensen var kjøpmann og fattigforstander og blir beskrevet som dyktig, hardarbeidende og rettferdig. Etter at Ole Jensen døde, fortsatte de to søstrene å bo sammen i Mellemgaten, der også en pleiedatter fikk husvære. Hun var datter an en tredje søster, Karen Karine, og bar etternavnet Prætorius. Ole Jensen var nemlig svoger til Petter Christian Prætorius, yngste barn av bataljonslege Johan Heinrich Prætorius som bodde på Seiersten og hadde en stor barneflokk.

EN «FIN og pen eldre dame». Ettersom Emilie Iversen i sin aldersom bodde i det som nå heter Arne Stangebyes gate, er det på sin plass å nevne at Arne Stangebye, lokalpatrioten som samlet malerier og fotografier fra Fredrikstad, var i fjern

slekt med Emilies sønn Georg Iversen, han var nevø til kusinen Mathilde. I 1960 fortalte Stangebye at han husket Emilie som en «fin og pen eldre dame» og omgangsvenn av familien. For å gjøre dette bildet komplett, kan vi opplyse at han i 1924 overtok Berggaten 23, som ligger vis-à-vis Arne Stangebyes gate 13 der Emilie Iversen bodde. Men da var Emilie Iversen forlenget borte. Hun døde i 1907.

DRISTIG, UNG mann. Emilie Iversens sønn Georg, som i boken blir omtalt som en av de fire norske gründerne La Compañia de Maderas, vokste opp i Halden og skal ha vært en «dristig ung mann med utfers-

trang og ordenssans, en som ikke var redd for å ta i et tak, men brettet opp ermene og satte i gang». I boken fortelles ulike versjoner av hvordan Georg Iversen som ung mann havnet i Santander og ble en del av trelastkompaniet. Georg Iversen returnerte etter en del år til Norge bosatte seg i Bærum, der en vei,

Konsul Iversens vei, er blitt oppkalt etter ham. Iversens sønn Carlos ble senere direktør for selskapet i Spania.

PÅ KATOLSK skole. Blant andre med Fredrikstad-tilknytning som nevnes i boken er Ingrid og Lars Westlie, sistnevnte profilert lege ved SØF gjennom en årrekke og politiker i Fred-

rikstad. Ingrid Westlies far, Egil Astrup, som vokste opp i Kristiania, var i hele sitt yrkesaktive liv tilknyttet La Compañia de Maderas. Han kom til Spania i 1916, kona kom etter da de giftet seg, og da de ble pensjonister i 1969, kjøpte de leilighet i Alicante og bosatte seg der. Det var ved trelastkompaniets avdeling i Alicante Egil Astrup fikk sitt fornavn omdøpt til Emilio Det var også her han hadde arbeidet mesteparten av tiden i sine mange år i trelastselskapet. Ingrid Astrup ble født i Huelva i 1936, to måneder etter utbruddet av den spanske borgerkrigen. Hun gikk de tre første skoleårene på en spansk katolsk skole før hun kom til Norge og fullførte sin utdannelse her. Men frem til hun flyttet til Norge for godt i 1961 og giftet seg, var Bilbao hennes hjem.

LA COMPAÑIA DE MADERAS

Trelastfirma etablert av norske gründerne i den nordspanske byen Santander i 1857. Blant gründerne var Georg Iversen fra Fredrikshald. Hans mor var Emilie født i Fredrikstad og bodde senere i mange år i Vaterland. Mange nordmenn ble ansatt i selskapet, flere av dem fra, eller med tilknytning, til Fredrikstad. Etterkommere etter disse bor fortsatt i Spania.

2

3

1

1 DEHLI/MORDT: Ekteparet Alfhild, født Mordt, og Reidar Dehli fotografert foran hjemmet i Salinas i 1950. Barna er Anne-Christine og Johan. Foto: Fra boken. **2 MORDT:** Familien Mordt i Bilbao i 1920. Haakon Didrik og Matilde Landa med barna Eduardo og Matilde. Foto: Fra boken. **3 MORDT:** Tamara Mordt og sønnen Pedro i Retioparken i Madrid i 2016. Tamara var gift med Eduardo Mordt som tok examen artium i Fredrikstad og deltok i mobiliseringen i 1940. Foto: Fra boken. **4 SØRENSEN:** Birger Sørensen, sønn av Hartvig Sørensen,

Fortsettelse fra forrige side.

FAMILIEN MORDT. Mordt er et annet kjent Fredrikstad-navn som dukker opp. I Fredrikstad forbinder vi etternavnet med advokater i flere generasjoner, og det er en gren av denne familien vi også møter i Spania.

Haaken Didrik Mordt var sønn av Edvard Camillo Rantzau Mordt som var utdannet advokat og kom til Fredrikstad i 1875 for å bistå svigerfaren Anders Fermand Kiær i juridiske spørsmål. Kiær, som var fra Drammen, begynte bjelkehandel på leid tomt på Guldbergsiden. Han ekspanderte stadig nordover, kjøpte tomtene han først hadde leid og startet i 1859 And. H Kiær & Co sammen med sine brødre Hans Theodor og Oluf Emil, samt fetteren Svend A. Solberg. Kiærs bruk utviklet seg ganske raskt til å bli et av de ledende i sin bransje i Norge. Edvard Camillo Rantzau Mordt giftet seg altså med sin sjefs datter og fikk derigjennom et ustrakt kjennskap til den store trelastvirksomheten som preget Fredrikstad fra 1860 og i tiårene fremover.

JOAQUÍN MORDT y Kiar . Elisabeth og

Edvard fikk ti barn, et av dem var Haaken Didrik Mordt, i Spania ble han kjent som Joaquín Mordt y Kiar. Han tok examen artium på språklinjen ved Fredrikstad høiere almenskole i 1909 og eksamen ved handelsgymnaset i 1912. Haaken hadde trelastvirksomhet i blodet og dro etter endt skolegang til Spania, der han raskt ble ansatt i La Compañía de Maderas. Han arbeidet først i Madrid, senere en tid i San Sebastian, der han traff sin fremtidige kone, Matilde Landa. Joaquín Mordt følte seg tidlig knyttet til Spania og fant seg godt til rette.

SPRÅKLÆREREN ALFHILD. Men de tre barna de etter hvert fikk, måtte lære norsk, og i 1932 ankom Joaquín Mordts niese Alfhild Mordt fra Fredrikstad for å undervise i språket. Selv mente hun at barna var begrenset imponert over hennes forsøk som norsklærer. Men for Alfhild skjedde det noe langt viktigere. I den skandinaviske klubben i Madrid ble hun kjent med Reidar Dehli fra Ringsaker som hadde vært ansatt i trelastelskapet siden 1929. Året etter var han hjemme en tur, og under oppholdet forlovet han seg med Alfhild. I 1936 giftet de seg i Fredrikstad og dro raskt til Spa-

nia, hvor de kom til å leve et omflakende liv etter hvert som Reidar byttet stillinger innen La Compañía de Maderas. Fra 1949 bodde de i Avilés, og der ble de værende til Reidar døde brått i 1975. To år tidligere hadde han blitt utnevnt til Director Gerente for hele selskapet. Som enke brøt Alfhild opp fra Spania, dro til familien i Fredrikstad og bosatte seg i Nygaardsgaten 7 - Bjørnegården, forteller Camillo Mordt, advokat i Fredrikstad til Fredriksstad Blad.

- Hun døde i 2002. - Tante Alfhild var søster av min far Wilhelm, forteller Camillo Mordt, advokat i Fredrikstad. - Hun og onkel Reidar fikk tre barn, som nå er bosatt i tre forskjellige land; Spania, Sveits og Danmark.

MOBILISERTE I Fredrikstad. En av Joaquín Mordts tre sønner, Eduardo, bodde i Norge mens borgerkrigen raste i Spania. Han tok artium i Fredrikstad og gjorde militærtjeneste i Garden. Ved det tyske angrepet på Norge i 1940 var han med på mobiliseringen i Fredrikstad som ulønnet løytnant. Sommeren 1941 avsluttet han handelsskolen i Oslo og reiste hjem til Madrid med fly fra Fornebu, - reisen tok 27 timer. I 1943 gikk også

han inn i La Compañía de Maderas, som sekretær ved kontoret i Sevilla.

FAMILIEN SØRENSEN. Birger Sørensen kom til Spania i 1900. Han var sønn av Hartvig Sørensen som var oppvokst på gården Østre Glemmen, fikk handelsbrev og startet kolonialforretningen Sørensen & Co. sammen med en fetter. I 1893 begynte han en konfeksjonsforretning alene; Hartvig Sørensen, som gjennom nesten hundre år skulle bli kjent leverandør av herreklær, spesielt arbeidsklær, og hadde en stor kundekrets blant sjømenn og fiskere fra hele distriktet. Forretningen holdt til i det som tidligere het Bakgaten (nåværende Farmannsgaten), på hjørnet mot Torvstredet, men flyttet på 1950-tallet tvers over gaten, til Sjømannsgaten 1.

PEDAGOG OG avistegner. Tre av Birgers brødre satte etter hvert spor etter seg her hjemme. Finn overtok forretningen etter faren, Einar (som tok etternavnet Sigmund) var en meget anerkjent pedagog. Norsk biografisk leksikon skriver om ham: «Hans arbeidsfelt omfattet alle nivåer fra folkeskole til universitet, og hans faglige interesse og kompetanse

og hans kone Erika, fotografert i 1907. Birger Sørensen døde i tre år senere. Foto: Fra boken. **5 SØRENSEN:** Ekteparet Hartvig og Olava Sørensen med barna, fotografert i Fredrikstad rundt 1885. Fra venstre: Signe, Finn, Birger, Einar og Øyvind. Foto: fra boken.

var bredspektret, fra praktiske disipliner til teoretiske studier og forskningsinnsats. En tredje bror var tegneren Øyvind Sørensen, Norges første avistegner på heltid med over 50 års tilknytning til Aftenposten, kjent også for sine tegninger i humoristiske tegninger i «Trangviksposten» og som illustratør til første bind av Fredrikstad bys historie. Han fikk i 1965 en gate oppkalt etter seg like ved barndomshjemmet i Glemmengaten.

KOMETAKTIG KARRIERE. Birger Sørensen var kontorist og kasserer og hadde egentlig kurs for England, men valgte i stedet Spania der han de første årene arbeidet som volontør i en bedrift som drev skogsdrift på moderne vis. Trolig samarbeidet dette firmaet med La Compañía de Maderas om tilgang på tømmer, og fem år senere var Birger Sørensen ansatt i dette trelastselskapet, som disponert i Madrid, bare 27 år gammel. Karrieren blir beskrevet som kometaktig.

Han giftet seg i 1907 med en dame fra Kristiania, Erika Eriksen, og året etter fikk de en sønn, Erik. Erika var datter av Michael Eriksen, opprinnelig skipsfører og skipsreder fra Onsøy.

BUKKET UNDER i tyfoidfeber. Men i 1910 var det brått over. Birger Sørensen fikk tyfoidfeber, en smittsom sykdom som mange på den tiden bukket under for. Birger var en av dem. Kona var også blitt angrepet, men klarte seg. Hun var gravid da dette skjedde. Broren Einar ble sendt til Spania for å hente hjem Erika og Erik. De ble installert i familiehuset i Glemmengaten, og datteren Birgit ble født, men Erika var så svak etter fødselen og tapet av ektemann at hun ble liggende på sykehus et par måneder. Deretter flyttet de til hennes foreldre på Slemndal. Erika Sørensen døde i 1927, og de to barna Erik og Birgit ble foreldreløse, henholdsvis 19 og 17 år gamle. De ble tatt godt hånd om av tanten Mina Eriksen. Det kan også nevnes at tredje generasjon i firmaet Hartvig Sørensen var oppkalt etter sin onkel Birger, som døde ung i Spania.

SØNNEN I farens fotspor. Historien om Sørensen-familiens spanske affærer er ikke over med dette. Etter at Birgers sønn Erik hadde fullført sin merkantile utdannelse i Oslo, dro han til Spania i 1929, og her ble han boende resten av livet. Han fikk arbeid i La Compañía de

Maderas, i første omgang i Bilbao, men i løpet av de ti neste årene var han sekretær ved flere av trelastselskapets filialer. I 1939 ble han forfremmet til kontorsjef ved hovedkontoret i Bilbao. Han nådde pensjonsalderen i 1974, men fortsatte videre som sekretær for Companiets styre enda i ti år.

ENRIQUE SØRENSEN. Kolleger og spanjoler hadde raskt døpt Erik Sørensen Enrique, men i familien var han fortsatt Erik. Han ble i 1933 gift med Maria-Rosario Alber fra Bilbao, og konverterte samtidig til katolisismen, men han var kanskje ikke den sterkeste i troen, skal vi tro forfatterne av boken. Maria-Rosario og Erik Sørensen fikk etter hvert en tallrik familie. Selv hadde de fem barn, fire av dem vokste opp, og alle ble gift med spanjoler. Erik døde i 1984, kona tyve år senere, og begge er begravet i Navafria.

BIRGER SOMMERSCHILD er også et navn med Fredrikstad-tilknytning som dukker opp i boken. Han var født i Steinkjer og dro til Bilbao i Spania i 1916, 22 år gammel. Her ble han ansatt i trelastselskapet. Sommerschild arbeidet i Bilbao i 20 år, de siste åtte årene som direktør. I

Spania gikk han under fornavnet Brigido. Han ble gift med Anne Margrethe Astrup, en slektning av Egil Astrup, far til Ingrid Westlie. Sommerschild brøt opp fra Spania i 1936 og flyttet til Fredrikstad, der han i flere år var disponert for Glommen Skofabrikk. I Fredrikstad kom han raskt med i byens selskapsliv. I 1939 er han å finne som båtsmann Søren Humlungen på rollelisten til Fredrikstad-operetten «Det hendte i den gamle by» som ble satt opp i Arbeiderforeningen. Sommerschild var kunstnerisk og kreativ, på 1950-tallet gjorde han erfaringene fra Spania som levevei. Som maler og foredragsholder dro han land og strand rundt og viste den egenproduserte filmen «1000 glimt fra Spania».

EN LANG historie. Boken Spansk-norske affærer er ingen tørr bedriftshistorie. Den inneholder også mange andre detaljerte opplysninger om de lokale nordmenn i Spania gjennom La Compañía de Maderas lange liv. Selskapet ble offisielt oppløst i 2008, men da hadde etterkommerne av de norske gründerne for lengst trukket seg ut.

Tekst: Sten Walter Karlsen